

ВІДГУК
офіційного опонента
доктора юридичних наук, професора,
провідного наукового співробітника відділу господарсько-правових
досліджень проблем економічної безпеки
Державної установи «Інститут економіко-правових досліджень
імені В. К. Макутова Національної академії наук України»
Дерев'янка Богдана Володимировича
на дисертаційне дослідження Іваніва Андрія Романовича
на тему:
«Прецедентна сила судових актів у національному судочинстві:
проблемні питання і особливості»,
подане на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право»
за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми дослідження. Забезпечення єдності судової практики та правової визначеності є одним із ключових завдань сучасної правової держави. Рішення органів судової влади за ідентичними практичними ситуаціями не повинні відрізнятися залежно від прізвищ чи назв учасників процесу. Дискреція має бути виваженою і виправданою. Усунення подвійних стандартів і забезпечення єдності виміру суддями були причинами декількох реформ. В умовах постреформеної трансформації судоустрою України, динамічного оновлення процесуального законодавства та суттєвого розширення повноважень Верховного Суду у виробленні правових позицій проблема інституційного оформлення прецедентного впливу судових актів набула першорядного теоретичного й практичного значення. Традиційна доктринальна установка романо-германського (континентального) права про несумісність судового прецеденту з принципом верховенства закону вступає у дедалі очевидніше протиріччя з реальним станом речей у правозастосовній та судовій практиці: правові висновки Верховного Суду та рішення Конституційного Суду України фактично виконують орієнтуючу функцію, подібну до прецедентної, – проте їхній правовий статус, межі обов'язковості й механізми застосування залишаються нормативно недостатньо врегульованими.

Окремої ваги дисертаційному дослідженню А. Р. Іваніва надає сучасний воєнний контекст: повномасштабна збройна агресія проти України породила масив принципово нових категорій спорів, для вирішення яких законодавча база часто виявляється недостатньою, а значення стабільних судових правових орієнтирів зростає у рази. Водночас проблематика прецедентності нерозривно пов'язана з євроінтеграційним курсом України: імплементація стандартів Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та операційне застосування практики ЄСПЛ у національних судах потребують теоретичного осмислення, яке до цього часу в комплексному вигляді в українській правовій науці було відсутнє. Саме ці обставини визначають актуальність та своєчасність проведення дослідження правових аспектів застосування прецедентів у дисертаційній роботі А. Р. Іваніва.

Мета, завдання, об'єкт і предмет дослідження. Мета дисертації сформульована концептуально точно і спрямована на комплексне наукове осмислення прецедентної сили судових актів у національному судочинстві та розроблення науково обґрунтованої нормативної моделі її системного впорядкування.

Вісім чітко сформульованих завдань дослідження логічно структурують відповідний дослідницький процес і повністю охоплюють заявлений предмет: від доктринального аналізу природи прецеденту й порівняльно-правового огляду двох провідних правових сімей до вироблення класифікаційної моделі, аналізу механізму формування прецедентно-орієнтуючих висновків і підготовки конкретних законодавчих пропозицій.

Об'єктом дослідження визначено суспільні відносини у сфері здійснення правосуддя, пов'язані з формуванням, визнанням і дією прецедентної сили судових актів; предметом – власне прецедентна сила судових актів та засади її нормативного закріплення в національному судочинстві. Постановка мети, формулювання завдань, визначення об'єкта і предмета є науково коректними та відповідають один одному.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація А. Р. Іваніва є першим у вітчизняній юридичній науці комплексним дослідженням, у якому прецедентна сила судових актів системно розкрита через авторську концептуальну модель де-факто прецедентності. Ця модель, що знаходить прояв у трьох взаємопов'язаних вимірах – обов'язковість практики ЄСПЛ як джерела конвенційного тлумачення, процесуальний обов'язок врахування правових висновків Верховного Суду і нормативний ефект рішень Конституційного суду України, – є оригінальним науковим конструктом, відсутнім у попередній вітчизняній доктрині. Серед ключових положень наукової новизни виокремлюються:

– уперше обґрунтована цілісна концептуальна модель де-факто прецедентності в національному судочинстві як самостійного правового стану, що характеризує неповно інституціоналізований прецедентний вплив судових актів на правозастосування в умовах континентальної правової традиції (с. 32, 70-72, 164 та ін.);

– уперше запропоновано системну типологію шести взаємопов'язаних бар'єрів інституціоналізації прецедентності (доктринально-методологічних, нормативних, інституційних, процедурних, інформаційних, соціальних), яка дозволяє виявити комплексний характер проблеми і визначити стратегічні напрями її вирішення (с. 32, 180-182, 201. 206 та ін.);

– удосконалено класифікаційну модель судових прецедентів шляхом запровадження чотирикритеріального підходу та додаткового поділу на безумовно-обов'язкові й умовно-обов'язкові, конфірмаційні та інтерпретативні різновиди, що підвищує практичну придатність класифікації (с. 32, 102-109, 112-113, 204-205 та ін.);

– важливою для реалізації правозастосування та теорії права є аргументація автора щодо впливу динамічності, колізійності й оціночності законодавства на прецедентну силу судових актів, зокрема через явища прискореного старіння правових позицій та конкуренції тлумачень у перехідних режимах правового регулювання (с. 33, 171-182 та ін.);

затребуваними у практиці роботи судів можуть бути уточнені підходи до поєднання вимог єдності та передбачуваності судової практики з гарантіями незалежності судді через підвищення стандартів аргументації, визначення критеріїв релевантності правових позицій та окреслення процесуально передбачуваних механізмів їх керованої еволюції (с. 33, 63-66, 177-182 та ін.);

дістало подальшого розвитку обґрунтування ролі ЄДРСР як інфраструктури «прецедентної навігації» та підходи до операційного застосування практики ЄСПЛ у національних судах (с. 33, 167-173 та ін.).

Оцінка структури, методології та змісту дисертації. Структура дисертаційного дослідження є чіткою і внутрішньо збалансованою. Роботу підготовлено за класичним планом із трьох розділів по три, три, два підрозділи відповідно. Перший розділ закладає доктринальні підвалини, розкриваючи природу судового прецеденту та здійснюючи його порівняльно-правовий аналіз в англосаксонській і романо-германській правових сім'ях. Другий розділ переходить від загальнотеоретичного рівня до методологічно-практичного: класифікація видів прецедентів, механізм їх вироблення національною судовою системою та прецедентний характер рішень ЄСПЛ. Третій розділ є синтетичним і прикладним: у ньому діагностуються системні бар'єри та пропонується конкретна нормативна модель подальшого реформування. Така архітектура дозволяє плавно переходити від доктрини до практики й від неї – до законодавчих рекомендацій.

Методологічна база дослідження є різноманітною та належно застосованою. Поєднання діалектичного, системного, формально-догматичного, герменевтичного, порівняльно-правового, історико-правового методів і методу наукового моделювання забезпечує як доктринальну глибину, так і емпіричну обґрунтованість висновків. Особливо продуктивним видається застосування порівняльно-правового методу. Правовий аналіз моделей Великої Британії, США, Франції, Німеччини, Швейцарії та Іспанії дозволив переконливо довести, що форми прецедентності, сумісні з романо-германською

(континентальною) традицією, вже функціонують у розвинених правових системах і можуть бути адаптовані в Україні.

Теоретичне та практичне значення результатів. У теоретичному вимірі дисертація робить суттєвий внесок у розвиток загальної теорії права, порівняльного правознавства та теорії судового прецеденту. Авторська концепція де-факто прецедентності заповнює доктринальну прогалину між класичними уявленнями про прецедент в англосаксонській традиції та реальністю сучасного українського правопорядку і правозастосування. Понятійно-категоріальні уточнення, здійснені у дисертації, у більшій чи меншій мірі мають значення для всіх галузей права, де суди вищих інстанцій активно виробляють правові позиції, що під час правозастосування первинними суб'єктами права або під час вирішення спорів судами нижчих інстанцій, використовуються фактично як судові прецеденти.

Практична цінність роботи підтверджується актами впровадження результатів у діяльність Північного апеляційного господарського суду (акт від 01.05.2026 р. № 09-23/930/26), Бюро експертного забезпечення та ринкового моніторингу ICC Ukraine (акт від 26.02.2026 р.), а також в освітній процес двох закладів вищої освіти. Конкретні законодавчі пропозиції, сформульовані в підрозділі 3.2, є готовими до використання у нормопроєктній роботі. Особливого практичного значення набуває запропонований механізм «контрольованого відступу» від правових висновків Верховного Суду та пропозиція щодо нової статті 6-1 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики ЄСПЛ», яка вирішує реальну проблему доступу до правових позицій Суду, сформованих у справах проти інших держав.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації.

Загалом позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження А. Р. Іваніва, слід звернути увагу на окремі положення, які можуть бути предметом наукової дискусії та які можуть бути роз'яснені під час захисту.

1. У роботі достатньо обґрунтовано ідею формування «прецедентної компетентності» суддів, прокурорів, слідчих і дізнавачів через систему

професійної підготовки. Така пропозиція виглядає перспективною, але водночас викликає додаткові запитання щодо її ефективності. Зокрема постають питання стосовно доцільності нормативного включення відповідних модулів до системи підготовки, а також стосовно практичної віддачі від такої підготовки і стосовно механізму перевірки та оцінювання якості засвоєння професійних компетентностей посадових осіб, які застосовуватимуть прецеденти у своїй службовій діяльності – суддів, прокурорів, слідчих і дізнавачів.

2. Автор переконливо доводить, що проблема розвитку прецедентності не суперечить незалежності судді, якщо йдеться не про механічне підкорення судовій практиці, а про аргументоване врахування релевантних правових висновків. Проте питання балансу між єдністю практики і свободою судового переконання залишається дискусійним. У цьому зв'язку постає питання підбору юридичних і процедурних засобів, за посередництва яких можна забезпечити дотримання такого балансу без ризику перетворення прецедентного орієнтира на приховану форму адміністративного впливу на суддю.

3. У роботі соціальні бар'єри розвитку прецедентності цілком слушно пов'язуються з низьким рівнем суспільної довіри до суду. Водночас залишається відкритим питання про напрям причинно-наслідкового зв'язку. Так, потрібне уточнення стосовно діалектичного взаємозв'язку між рівнем інституціоналізації прецедентної сили судових актів та ступенем довіри до суду. Постає питання про позитивний вплив інституціоналізації прецедентної сили судових актів на підвищення довіри до суду або ж навпаки: про появу ефективної прецедентної моделі лише після набуття судовою владою значного авторитету.

4. Дисертація містить цілісну нормативну модель інституціоналізації прецедентної сили судових актів, яка охоплює суб'єктів формування правових висновків, предметні межі, градацію обов'язковості, порядок відступу, інформаційну навігацію та кадрово-освітні гарантії. Аргументування і формулювання цієї моделі складає одну з найбільш сильних частин роботи.

Разом із тим постає питання про роль кожного із запропонованих елементів та про першочерговість для практичного впровадження, завдяки дотриманню якої складові запропонованої моделі дадуть максимальний очікуваний ефект.

5. У дисертації автор послідовно обстоює тезу про необхідність інституціоналізації прецедентної сили судових актів через внесення змін до законодавства та підзаконних актів. Водночас у науково-практичному плані залишається дискусійним питання про послідовність такої інституціоналізації. А тому потребує уточнення спосіб реалізації запропонованої моделі – як комплексу взаємопов'язаних змін або через поетапну реалізацію окремих елементів. В останньому випадку потрібно розуміти з якого етапу має розпочинатися реалізація, щоб отримати максимального практичного ефекту.

Зазначені зауваження не знижують загальної позитивної оцінки дисертації. Вони мають переважно дискусійний і рекомендаційний характер, спрямовані на подальше поглиблення окремих положень дослідження та можуть бути предметом наукового обговорення під час публічного захисту.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації викладено у 8 наукових працях: 4 статтях у наукових фахових виданнях України та 4 тезах доповідей на міжнародних науково-практичних конференціях. Публікації охоплюють видання «Економіка. Фінанси. Право» (2023), «Аналітично-порівняльне правознавство» (2024), «Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право» (2025), «Європейські перспективи» (2025). Апробацію пройдено на конференціях у Вінниці (2023, 2024) та Чикаго (США, 2025). Результати дисертаційного дослідження впроваджено у практичну діяльність Північного апеляційного господарського суду та ICC Ukraine, а також в освітній процес двох закладів вищої освіти. Рівень апробації є достатнім і відповідає вимогам, що висуваються до робіт на здобуття ступеня доктора філософії.

Відсутність порушень академічної доброчесності.

Використані у роботі А. Р. Іваніва положення наукових праць, нормативно-правових актів, матеріалів судової практики, статистичних та

аналітичних джерел супроводжуються відповідними посиланнями. За результатами ознайомлення з текстом дисертації підстав для висновку про порушення академічної доброчесності не встановлено.

Загальний висновок. Викладене вище дозволяє зробити висновок про те, що дисертаційна робота «Прецедентна сила судових актів у національному судочинстві: проблемні питання і особливості» містить наукову новизну, отриману на основі теоретичних результатів проведених здобувачем досліджень, які є науково обґрунтованими та релевантними темі дисертації. Автор у цілому виконав поставлене наукове завдання та на достатньому рівні оволодів методологією наукової діяльності.

Роботу виконано відповідно до вимог пунктів 5-9 та інших Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44; Наказу МОН України «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» від 12 січня 2017 року № 40 та «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)», затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261, а автор дисертації – Іванів Андрій Романович заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії у галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент:

доктор юридичних наук, професор,
провідний науковий співробітник відділу господарсько-правових досліджень проблем економічної безпеки
Державної установи «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Макутова Національної академії наук України»

Б. В. Деревянко

« 12 » червня 2026 р.

